3. ÜNİTE

HADİS TARİHİ

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Hz. Peygamber devrinde Arap Yarımadası toplumunun okur-yazarlık durumu hakkında bilgi toplayınız.
2. Hadis ilmi İslam eğitim ve bilimine ne oranda katkı sağlamıştır? Araştırınız.
3. Sahabe, Tâbiîn, Tebe-i tâbiîn terimleri hakkında neler biliyorsunuz?
4. Okul kütüphanenizde hangi hadis kitaplarının bulunduğunu araştırınız.
5. Günümüzde Müslümanlar arasında en çok bilinen ve okunan hadis kitapları hangileridir?

1. Peygamber Efendimiz Döneminde Hadis

Muhammedun Resulullah

Peygamberlik hayatı döneminde temel görevi insanlara dini öğretmek olan Peygamber Efendimiz, bu görevini Kur'an-ı Kerim'i okuyarak ve açıklayarak yapmıştır. Ayet bulunmayan konularda ise kendisi tarafından konulan kurallar, yapılan izahlar ve uygulamalarla çözüm üretmiştir.

Allah'ın Resulü bu anlamdaki söz, davranış ve uygulamalarını bizzat öğrenmeleri ve başkalarına da öğretmelerini ashabına tavsiye etmiştir. Nitekim kendisini görmek için Medine'ye gelen ve burada yirmi gün kalan genç sahabi Mâlik b. Huveyris el-Leysî (ö. 74/693) ile arkadaşlarını kabilelerine yolcu ederken *"Şimdi ailelerinize dönüp öğrendiklerinizi onlara da öğretin."*[1] buyurmuştur.

Vedâ Haccı esnasında söylendiği bilinen *"Burada bulunanlar, sözlerimi bulunmayanlara iletsin!"*[2] şeklindeki emri ile *"Sözümü işiten ve işittiği şekilde bir başkasına ulaştıran kişinin Allah yüzünü ak etsin"*[3] anlamındaki hadisinde de buna işaret vardır. Bu emirleri dikkate alan sahabe, Peygamber Efendimiz devrinde ondan aldıkları bilgiyi başkalarına da taşımanın gayreti içinde olmuştur.

Ashab-ı Kirâm Peygamber Efendimiz devrinde hadisleri öğrenme ve başkalarına öğretme konusunda aynı imkâna sahip değildi. Onlardan bir kısmı Resul-i Ekrem'in yanından ayrılmadığı için çok hadis duyma imkânı bulmuş, bir kısmı ise işiyle gücüyle meşgul olmuş ve Efendimizle ancak zaman zaman görüşebilmiştir. Az görüşenler haliyle daha az hadis duymuş ve öğrenmiş, ancak bunlar da eksiklerini diğer sahabilerden öğrenerek telafi etmiştir.

Çok hadis rivayet eden sahabilerden Ebu Hüreyre şöyle der:

"Muhacir kardeşlerimiz pazarda ticaretle, Ensar ise bahçelerinde iş güçle uğraşırken, Ebu Hüreyre karın tokluğuna Peygambere hizmet ediyor, onların bilmediklerine de şahit oluyordu."[4]

Ebu Hüreyre bu sözüyle sahabenin aynı derecede hadis bilgisine sahip olmadığına işaret etmiştir.

Hz. Ömer ise Ensar'dan olan komşusu İtbân b. Mâlik (ö. 50/670) ile ilgili olarak şunu anlatır:

"Ensâr'dan bir komşum ile beraber Benî Ümeyye b. Zeyd yurdunda oturuyordum. Burası, Bu yer Medine'nin Avâlî bölgesinde idi. Resulullah'ın (s.a.v) yanına nöbetleşe gelirdik.

1 Buhârî, İlim, 25.
2 Buhârî, İlim, 9; Müslim, Hac, 446.
3 Tirmizî, İlim, 7.
4 Buhârî, İlim, 42.

Bir gün o gelir, bir gün de ben gelirdim. Ben geldiğim zaman o gün vahiy ve başka ne duyarsam haberini komşuma iletirdim. O da geldiği zaman böyle yapardı."[5]

Bu örnekler Peygamber Efendimiz devrinde ashabın hadis öğrenme konusundaki gayretlerini göstermektedir.

Ashab-ı Kirâm Peygamber Efendimizden öğrendiği hadisleri kendi aralarında müzakere eder, onları iyiden iyiye öğrenmeye çalışırlardı. Genç sahabilerden Enes b. Mâlik (ö. 93/711) şöyle der:

"Biz Peygamber Efendimizin yanında bulunur ve ondan hadis öğrenirdik. Onun yanından ayrıldığımızda da o hadisleri iyice belleyinceye kadar kendi aramızda müzakere ederdik."[6]

Özellikle İslam'ın ilk dönemlerinde yazı çok yaygın olmadığı ve ashabın büyük bir kısmı okuma yazma bilmediği için Peygamber Efendimiz Kur'an-ı Kerim'i yazı bilen vahiy katiplerine yazdırmış, hadislerin ezberlenmesini istemiş; ancak onların yazılmasına müsaade etmemiştir. Okur yazar sahabiler çoğaldıktan ve yazı da yaygınlaştıktan sonra hadislerin yazılmasını serbest bırakmış, zaman zaman bizzat kendisi de yazım için emir vermiştir.

Nitekim Mekke'nin fethi esnasında Yemenli sahabi Ebu Şâh, Efendimizden dinlediği bir hutbeyi kendisine yazmasını istemiş, Allah'ın Resulü de *"Bu hutbeyi yazıp Ebu Şâh'a verin!"*[7] buyurarak onun arzusunu yerine getirmiştir.

Genç sahabilerden Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684) ise hadis yazmak için Efendimizden izin istemiş,[8] izin verilmesi üzerine duyduğu hadisleri yazarak es-Sahîfetü's-Sâdıka isimli bir nüshada bir araya getirmiştir.[9]

BİLGİ KUTUSU

Peygamberimiz döneminde hadis müzakere işi daha çok Mescid-i Nebevî'de bulunan Suffe'de yapılırdı. Suffe, mescid inşa edildikten sonra ilimle meşgul olmak isteyenler için ayrılan bir yerdi. Kalacak yeri olmayanlar burada geceler, ilimle meşgul olmak isteyenler de bunlara katılırdı. Suffe'de Kur'an, akaid ve yazı öğretimi yanında hadis müzakereleri yapılırdı. Bir kısmı devamlı, bir kısmı da geçici olarak burada kalan sahabilere "Ashab-ı Suffe" ismi verilmiştir.

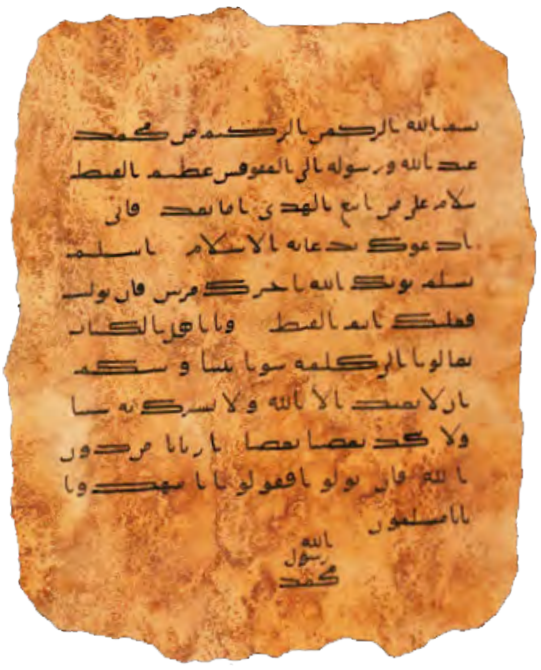

Hz. Peygamberin Mısır Mukavkıs'ına gönderdiği mektup.

(Hattat Ali Hüsrevoğlu tarafından özel olarak hazırlanan eskitme kağıda İstinsah edilmiştir.)

(Muhammed Hamidullah, el-Vesaiku's- siyasiyye, s:.137 Beyrut, 1985)

5 Buhârî, İlim, 27.
6 Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmi' li-ahlakı'r-râvî ve âdâbi's-sâmi', C 1, s. 363-364.
7 Buhârî, Lukata, 7; Müslim, Hac, 447, 448.
8 Ebu Dâvûd, İlim, 3.
9 Dârimî, Mukaddime, 43; Muhammed Mustafa el-A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, s. 43.

Peygamber Efendimizin devlet başkanı olarak yazdırdığı birçok belge ile bunların içeriği hadis olarak nakledilmiş ve hadis kitaplarına girmiştir. Medine devlet anayasası, nüfus sayımı sonuçları, diplomatik yazışmalar, İslam'a davet mektupları, valiler ve komutanlarla yapılan yazışmalar, anlaşma metinleri, alım satım belgeleri, zekât ve vergilerin miktarı ile ilgili bilgilendirme yazıları, beratlar (emannâme) ve istek üzerine verilen belgeler bunlar arasında yer almaktadır.[10]

2. Sahabe Döneminde Hadis

KONUŞALIM

Ashabın Resulullah'ın huzurunda nasıl durduğundan ve onu dinlediğinden bahseden kaynaklar "Sanki başlarının üzerinde kuş varmışçasına hareketsiz dururlardı." ifadesini kullanırlar. Onların bu davranışının bize ne anlattığı üzerinde konuşalım.

BİLGİ KUTUSU

Peygamber Efendimiz ile uzun zaman bir arada bulunan birçok sahabi, hadislerin naklinde hata etme veya olduğu gibi rivayet edememe endişesiyle fazla hadis nakletmemişlerdir. (Muhammed Acâc el-Hatîb, es-Sünne Kable't-Tedvîn, s. 92 vd.) Bununla birlikte 1000 civarında sahabinin Efendimizden hadis naklettiği, bunlardan 52 kişinin hadisleri aynı zamanda yazdığı bilinmektedir. Hadis nakleden ravilerden 125 kadarı hanım sahabidir.

(Muhammed Mustafa el-A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, s. 34 vd.)

Peygamber Efendimizin 11 (632) yılında vefatıyla başlayan ve 110 (728) yılında son sahabinin vefat etmesiyle biten zaman dilimine **Sahabe Dönemi** denir.[11]

Sahabe; Peygamber Efendimiz devrinde Allah'ın Resulünü örnek alarak yaşar, bilmediklerini ondan sorarak öğrenir, karşısına çıkan problemleri onun rehberliğinde çözerdi. Resul-i Ekrem'in vefatıyla birlikte artık canlı rehber kalmamış, bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de yer almayan meselelerin çözümü için artık hadise ve sünnete başvurma ihtiyacı doğmuştur. Bunun yanında Peygamber Efendimize iman eden, ancak onu görme şerefine erişemeyen yeni Müslümanlar onun sözleri, davranışları, emirleri, yasakları, ahlakı, şemâili ve hayatı ile ilgili bilgilerin izini sürmeye başlamış; bunları öğrenmek için de ashab-ı kirâma müracaat etmişlerdir. Bu hususlar sahabe döneminde hadis ve sünnetin araştırılmasına ve tespit edilip not edilmesine önemli katkı sağlamıştır.

Peygamber Efendimize saygı konusunda son derece titiz davranan sahabe, aynı titizliği ondan nakledilen hadisler konusunda da göstermiştir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi halîfe sahabiler, özellikle hukukî ve idarî konularla ilgili bir kısım hadisleri kabul etmek için şahit istemiş veya yemin verdirmişlerdir.[12] Ancak örneği az olan bu uygulamalar prensip olarak yaygın biçimde kullanılmamış, ihtiyaç duyuldukça bu yola başvurulmuştur.

10 Muhammed Hamidullah, el-Vesâiku's-siyâsiyye, s. 43 vd.
11 İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, s. 72-73.
12 Muvattâ, Ferâiz, 4; Ayrıca bk. Müslim, Âdâb, 36-37; İbn Mâce, İkâme, 193.

Peygamber Efendimizden sonraki dönemde hadis yazmaya ve yazdıklarını toplamaya ilk teşebbüs eden halifeler Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer olmuştur. Hz. Ebu Bekir 500 civarında hadisi bir nüshada toplamıştır. Hz. Ömer ise hadisleri yazıp yazmama konusunda tereddüt etmiş, bu konuyu önde gelen sahabilerle istişare etmiş, onların uygun görmesi üzerine yazmaya karar vermiş, ancak her iki halife de sonradan bu işten vazgeçmiştir.[13] Onların hadisleri yazmaktan vazgeçmelerinin iki temel sebebi vardır. Biri hadisleri Peygamber Efendimizin ağzından çıktığı şekilde nakledememe korkusudur. Diğeri de fetihlerle genişleyen İslam dünyasında yeni Müslüman olanların Kur'an okumayı öğrenmeden hadisle meşgul olmaya yönelecekleri endişesidir.[14]

DÜŞÜNELİM

Sahabe, hadisleri ve diğer ilimleri sadece bilgi edinmek için değil, davranışlarını düzeltmek ve onları hayatlarına uygulamak için öğrenirlerdi. Ünlü tâbiî Ebu Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692) şunu nakleder: "Bize Kur'an'ı okutup öğreten sahabi hocalarımız şunu anlattılar: Onlar Resulullah'tan on ayet öğrendiklerinde önce bunlarda var olan bilgiyi öğrenip bunları hayatlarına uygular, sonra diğer ayetlere geçerlerdi. Biz ilimle ameli birlikte öğrendik derlerdi."

(Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 5, s. 410.)

Sahabenin yukarıda anlatılan tutumunu, bilginin amele dönüşmesi ve amele dönüşen bilginin muhafazası bakımından düşününüz.

Hadis yazan sahabilerden Sa'd b. Ubâde (ö. 14/695?), Ali b. Ebu Tâlib (ö. 40/660), Ebu Hüreyre (ö. 58/678), Semüre b. Cündeb (ö. 60/680), Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687), Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö. 73/692) ve Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) derledikleri hadisleri es-Sahîfe ismi verilen küçük çaplı not defterlerine kaydetmiş, bu notlardaki hadisler sözlü veya yazılı olarak talebelere, bunlar yoluyla da sonraki dönemin büyük kitaplarına intikal etmiştir. Fakat bu notlar zaman içinde çeşitli sebeplerle kaybolmuştur.[15]

YAZALIM

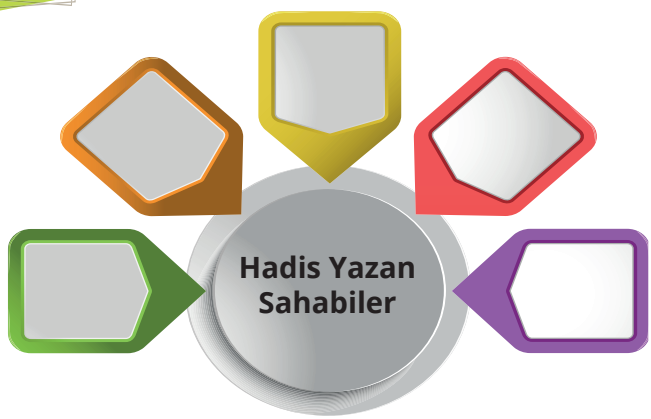

Yukarıda boş bırakılan yerlere hadis yazdığını bildiğiniz sahabi isimlerini yazınız.

13 Hatîb el-Bağdâdî, Takyîdü'l-İlm, s. 49-50.
14 Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz, C 1 s. 5-6-7.
15 Talat Koçyiğit, Hadis Tarihi, s. 41-68.

صورة الصفحة الأولى من المخطوطة

Hemmâm b. Münebbih Sahîfesi'nin Berlin'de bulunan yazma nüshasının ilk sayfası

Ebu Hüreyre'nin **es-Sahîfetü's-Sahiha** ismiyle bilinen ve talebelerinden Hemmâm b. Münebbih (ö. 101/718) tarafından nakledilen derlemesi, orijinal olarak günümüze kadar gelmiş ve yayımlanmıştır. İçinde 138 hadis bulunan bu sahîfenin Hemmâm b. Münebbih'in Sahîfesi adıyla Türkçe'ye de birkaç tercümesi yapılmıştır. **Hemmâm b. Münebbih'in Sahîfesi**'nden anlaşıldığına göre sahabe döneminde yazılan hadisler ve bunlardan oluşturulan metinler, herhangi bir sisteme göre tasnif edilmemiş, konu gözetilmeden alt alta yazılmıştır.[16]

Sahabe Dönemi'nde hadis yazanlar bulunmakla birlikte, hadisler yazılı olmaktan çok şifâhî/sözlü olarak öğrenilip nakledilmiştir. Hadis yazan sahabiler yazdıklarını sonraki nesillere bir metin bırakmak maksadıyla değil, ezberlenen hadisleri kolayca müzakere etmek ve unutmamak için yazmışlardır. Abdullah b. Amr b. Âs'ın "Ben Resulullah'tan işittiğim her şeyi ezberlemek amacıyla yazıyorum."[17] şeklindeki ifadesi bunu göstermektedir.

Sahabe Peygamber Efendimizden naklettiği hadislerin hepsini bizzat kendisinden duymuş ve öğrenmiş değildir. Onlar kendi aralarında yaptıkları müzakereler esnasında birbirlerinden çok hadis duymuş ve bunları nakletmişlerdir. Berâ' b. Âzib (ö. 71/690) bu konuda şunu söyler:

"Biz bütün hadisleri bizzat Peygamber Efendimizden işitmiş değiliz. Onların birçoklarını bize diğer sahabi arkadaşlarımız nakletmiştir."[18]

Dört halife devrinde gerçekleşen fetihlerle İslam coğrafyasının sınırları doğuda Hindistan'a, kuzeyde Orta Asya ve Kafkaslara, batıda ise Atlas Okyanusuna dayanmıştır. Buraları fetheden sahabilerden bir kısmı vardıkları bölgelere yerleşmiş, bildikleri hadisleri buralarda nakletmiş, bundan hareketle çevrelerinde önemli ilmî faaliyetler gerçekleşmiştir.[19]

ARAŞTIRALIM

Sahabe Dönemi'nde hadislerin daha çok şifâhî/sözlü olarak nakledilmiş olmasının nedenlerini araştırınız.

16 Muhammed Hamidullah, Hemmâm b. Münebbih'in Sahîfesi, s. 75
17 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s.162; Ayrıca bk. Ebu Dâvûd, İlim, 3.
18 Hâkim en-Nisâbûrî, Ma'rifetü Ulûmi'l-hadis, s. 130.
19 Talat Koçyiğit, Hadis Tarihi, s. 84

3. Tâbiîn Döneminde Hadis

Tâbiî sözcüğünün çoğulu olan **Tâbiîn**, sahabeden herhangi biriyle mü'min olarak görüşüp ondan ilim alan ve iman üzere ölen kimselere denilmektedir.

Tâbiîn dönemi, hicretin 180. (796) senesine kadar devam eder. Tâbiîn nesli yaş durumlarına göre gruplara ayrılır. Âlimler bu grupları Büyük Tâbiîler, Orta Yaşlı Tâbiîler ve Küçük (Genç) Tâbiîler şeklinde isimlendirmişlerdir.[20]

Sahabenin dizinin dibinde yetişen ve hadisi onlardan öğrenen Tâbiîn Dönemi'nde hadis ilmi açısından önemli gelişmeler olmuştur. Özellikle hicri 40-50 (660-670) yıllarından itibaren hadisleri ezberleme ve nakletme yanında, onları yazıya geçirerek kayıt altına alma faaliyetleri artmış ve hızlı bir şekilde yayılmıştır. Aynı tarihlerde art niyetli bazı kimseler çeşitli sebeplerle hadis uydurmaya başlamış,[21] bundan dolayı hadis rivayeti ile yakından ilgilenen sahabi ve tâbiîler, kendilerine ulaşan hadislerin Peygamber Efendimizden gelip gelmediğini araştırmaya ve sened sormaya başlamışlardır. Bu konudaki titizliğiyle ön plana çıkan meşhur tâbiî Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/728) bir sözünde özetle şöyle der:

"Önceleri sened sorulmuyordu. Ancak fitne ortaya çıkınca 'ravilerinizin ismini bize söyleyin' denmeye başlandı. Bundan sonra sünnet yolunda yürüyenlerin hadisleri alındı, bid'at ehlinin rivayetleri ise terk edildi."[22]

BİLGİ KUTUSU

Peygamber Efendimiz döneminde hayatta bulunup ona iman eden, ancak kendisiyle görüşerek sahabi olma şerefine erişemeyen kişilere muhadram denir. Muhadramlar da özellikle ravi olarak tâbiînden sayılırlar.

(Mehmet Efendioğlu, "Muhadramûn", DİA, C 30, s. 395.)

TARTIŞALIM

Rihlenin ilmî gelişme açısından sağladığı faydaları tartışınız.

ARAŞTIRALIM

Sahabe ve Tâbiîn Dönemi hadis faaliyetlerinde sözü geçen nüsha, sahîfe, kitâb ve risâle ile neyin kastedildiğini araştırınız.

Tâbiîn Dönemi'nin hadis ilmi açısından en önemli faaliyetlerinden biri **Rihle**'dir. Rihle, hadis öğrenmek ve raviler hakkında bilgi edinmek maksadıyla çıkılan ilmî seyahatlerdir. Bu seyahatler ilk olarak sahabeden bazı şahısların kişisel uygulamasıyla başlamış, Tâbiîn Dönemi'nde hızla yayılmış ve hadis ilminin temel unsuru haline gelmiştir.[23] Tâbiîn âlimleri rihle sayesinde, İslam dünyasının çok farklı bölgelerine dağılmış olan ashabın bulundukları yerler-

20 İsmail Lütfi Çakan, Hadis Usulü, s. 77-78.
21 Mehmet Yaşar Kandemir, Mevzu Hadisler, s. 28-29.
22 Müslim, Mukaddime, 5; Dârimî, Mukaddime, 38.
23 Ali Yardım, Hadis, C 1, s. 137 vd.

de naklettikleri hadisleri öğrenmiş, kayda geçirmiş ve kaybolmasını önlemiştir.[24] Rihle aynı zamanda hadislerin tedvîn ve tasnif edilmesi faaliyetlerine hız kazandırmıştır.

4. Hadislerin Tedvini ve Tasnifi

4.1. Hadis Kaynaklarının Tedvin ve Tasnifi

Sahabe Dönemi'nde bazı sahabilerin ya da onlardan hadis öğrenen bir kısım tâbiîlerin hadisleri ezberlediklerini ve onları sahîfelere yazdıklarını biliyoruz. Bu hadis metinlerinin belli bir sınıflandırmaya tabi tutulmadan yazılıp derlenmesine **Tedvin** denir.

Hadisle meşgul olan sahabi ve tâbiîler başlangıçta hadisleri ezberlemiş, ezberledikleri hadisleri korumak, unutmamak ve müzakere etmek için onları yazmışlardır. Ancak bu konuda herkes müstakil hareket etmiş, başkalarının ezberinde ve yazılı olarak elinde bulunan hadisleri derlemek yani tedvin etmek için faaliyette bulunan olmamıştır.[25]

Tedvin faaliyeti ilk olarak Sahabe Dönemi'nin ikinci yarısında, hicri 60 (680) yılından sonraki tarihlerde başlamıştır. Bu faaliyeti ilk başlatan da Emevî Devletinin Mısır Valisi Abdülaziz b. Mervân'dır (ö. 86/705). Kendisi de hadisle meşgul olan ve tedvin işine kişisel bir gayretle başlayan Abdülaziz b. Mervân, Ebu Hüreyre başta olmak üzere bazı sahabilerden nakledilen hadisleri tedvin etmek için harekete geçmiş,[26] ancak bu işi sonuçlandıramadan vefat etmiştir.

Abdülaziz b. Mervân'ın yarıda bıraktığı tedvin çalışması hicri 99-101 (717-719) yılları arasında Emevî Devletini yöneten oğlu Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/719) tarafından devletin resmî bir faaliyeti olarak gerçekleştirilmiştir. Hilâfet makamına geçen Ömer b. Abdülaziz sahabenin artık hayattan çekildiğini, hadisi onlardan alan tâbiîlerin de birer birer vefat etmekte olduğunu görünce hadislerin kaybolacağı endişesine kapılmış, bundan dolayı tedvin konusuna ciddi bir şekilde eğilmiştir. Amacını gerçekleştirmek için bazı âlimleri Şam'a davet etmiş, bir kısmıyla da doğrudan veya valileri aracılığı ile yazışarak onlardan faydalanmıştır. Ömer b. Abdülaziz devrin Medine Valisi Ebu Bekir b. Muhammed b. Hazm'a (ö. 120/738) ve diğer şehirlerin valileri ile âlimlerine tedvini emreden şu mektubu göndermişti:

"Resulullah'ın hadislerini, sünnetlerini araştır ve yaz! Zira ben, bunları bilen âlimlerin ölüp gitmesiyle ilmin kaybolmasından korkuyorum."[27]

Bu talimata dayanarak valiler ve âlimler hadislerin tedvini için önemli çalışmalar yapmış, ancak İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) bu işin yürütülmesi ve sonuçlanmasına sağladığı katkı hepsini gölgede bırakmıştır. İşin bir nevi yöneticisi olan Zührî, tedvin edilen hadisleri defterler halinde halifeye vermiş, halife de bunları ülkenin değişik merkezlerine gönderip yöneticilerin, ilim ehlinin ve halkın istifadesine sunmuştur.[28]

24 Hatîb el-Bağdâdî, er-Rihle fî Talebi'l-Hadis, s. 127 vd.
25 Mehmet Efendioğlu, Tedvin, DİA, C 40, s. 267-268.
26 İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, C 7, s. 448.
27 Buhârî, İlim, 34.
28 Mehmet Efendioğlu, Tedvin, DİA, C 40, s. 268.

Tedvin öncesi dönemde sahabe ve tâbiîn âlimleri özellikle Peygamber Efendimizin kavli/sözlü hadislerini ezberleyip yazarken, tedvin esnasında Zührî'nin yönlendirmesiyle fiilî sünnetler de kaydedilmiştir. Bunlara ayrıca sahabe sözleri ve fetvâları ilâve edilmiş, bundan dolayı yazılı malzeme çoğalmıştır.[29]

Zührî'nin talebesi Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) hocası ile ilgili olarak aktardığı şu bilgi bu dönemdeki yazılı malzeme hakkında fikir vermektedir:

"Biz Zührî'den çok hadis öğrendiğimizi zannederdik... Ancak sonradan kendisine ait kitapların yüklerle taşındığını gördük ve ondan öğrendiklerimizin ne kadar az olduğunu anladık."[30]

Hicri 2. (8) asrın ilk yarısında tedvinin yaygınlaşması sonucu hemen hemen bütün hadisler kayıt altına alınmış, hadis kaydeden âlimlerin çoğu derlediği hadisleri kendisine ait bir cüzde toplamıştır.[31]

Tedvin döneminde hadisler belli bir sınıflandırmaya tâbi tutulmadan karışık bir şekilde bir araya getirildiği için, kitaplardaki hadisleri bulmak ve onlardan yararlanmak çok zordu. Bundan dolayı hicri 130-140 (767) yılları civarında hadislerin tasnifine geçilmiştir. Hadisleri ve hadisle ilgili bilgileri belli bir esasa göre düzenlemeye **Tasnif**, tasnif yoluyla meydana getirilen eserlere ise **Musannef** adı verilir.

Tasnif döneminde ilk eser veren âlimlerden bir kısmı hadisleri konularına göre sıralarken, diğer bir kısmı hadislerin ilk ravileri olan sahabileri esas almış ve her sahabinin rivayetlerini toplayan kitaplar yazmışlardır. Konularına göre yazılan kitaplara **Câmi', Sünen, Musannef, Muvatta'** ve **Âsâr** gibi isimler verilmiştir.

Bunlardan Câmi'ler, dinin bütün yönleri ile ilgili konuların tamamını kapsar. Sünenler, fıkıh ilminin konuları esas alınarak bölümlere ayrılan hadis kitaplarıdır. Sünen türü kitaplardaki hadisler çoğunlukla ibadetler, muamelat ve işlenen

İNCELEYELİM

Sınıfa; konularına göre yazılmış musannef, câmi' veya sünen türü bir eser ile sahabi ravilere göre kaleme alınmış müsned türü bir eser getirip içeriklerini inceleyiniz.

PAYLAŞALIM

Hadis ilminde bir müellifin, şartlarına uyduğu halde kitabına almadığı hadislerin derlendiği eserler için "Müstedrek" kavramı kullanılır.

(İbrahim Hatiboğlu, 'Müstedrek', DİA, C 32, s. 133.)

Okul kütüphanenizden ya da İnternet imkânlarını kullanarak müstedrek türünde yazılmış hadis eserlerinden en meşhur olanı hakkında bilgi toplayınız. Edindiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

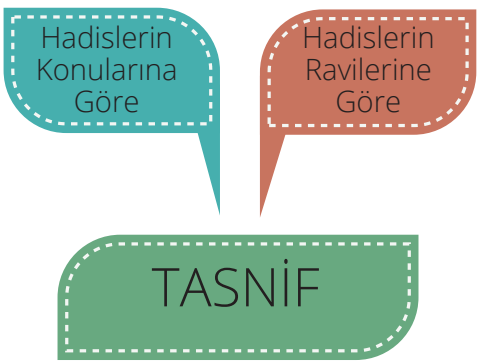

29 Mehmet Yaşar Kandemir, Hadis, DİA, C 16, s. 32.
30 Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz, C 1, s. 112.
31 Muhammed Mustafa el-A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, s. 70 vd.

suçlara verilecek cezalarla ilgilidir. Bazen de ahlak konusuyla ilgili hadislere de yer verilmiştir. Sünenlerde genellikle, Hz. Peygamber'in 'merfu' adı verilen rivayetleri bulunur. Musannefler ise sünenlerin muhtevasına sahabe ve tabiunun söz ve fillerinin ilavesiyle meydana getirilmiş eserlerdir. Muvatta' ve Âsârlarda konu ve hadis sayısı bunlara göre daha azdır. Tasnif döneminden günümüze ulaşan en eski derleme Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) el-Câmi' isimli eseridir.

ARAŞTIRALIM

Hadisleri konularına göre sıralayan ilk eserin kim tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak tasnif döneminden günümüze ulaşan en eski hadis mecmuası, Zührî'nin talebelerinden olan Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) el-Câmi' isimli eseridir. Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) el-Muvatta'ı ile Hanefî mezhebinin iki meşhur âlimi İmam Ebu Yûsuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) el-Âsâr isimli kitapları da günümüze ulaşan ilk tasnif dönemi eserleridir.

Konularına göre tasnif edilen eserlerde hadisler Kitâbü'l-imân (İman bölümü), Kitâbü'l-ilm (İlim bölümü) ve Kitâbü's-salât (Namaz bölümü) gibi bölümler halinde sıralanmıştır. Bu bölümler kendi içinde "bab" adı verilen konu başlıklarına ayrılmış ve her başlık altında ilgili hadisler kaydedilmiştir.

Sahabi ravilere göre sınıflandırılarak yazılan hadis kitaplarına **Müsned** ve **Mu'cem** gibi adlar verilmiştir. Müsned ve Mu'cemlerde hadisler Ehâdîsü Ebî Bekr (Hz. Ebu Bekir'in hadisleri), Ehâdîsü Ömer (Hz. Ömer'in hadisleri) ve Ehâdîsü Osman (Hz. Osman'ın hadisleri) şeklinde açılan başlıklar altında konu gözetilmeksizin sıralanmıştır. Sahabi ravilerin sıralaması müsnedlerde karışık, mu'cemlerde alfabetiktir.

YAZALIM

Konularına göre yazılmış hadis kitaplarına verilen isimleri şemaya yazınız.

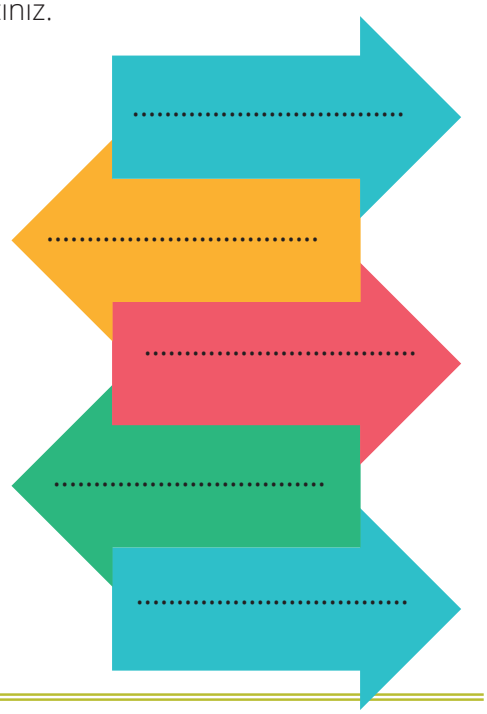

BİLİYOR MUSUNUZ?

"Müsned" kavramı Hadis ilminde hem hadis çeşitlerinden birini hem de bir kitap türünü ifade etmek için kullanılan çift yönlü bir kavramdır.

"Hadis edebiyatında müsned, her bir sahabinin ya da sonraki bir şahsın rivayet ettiği hadisleri sıhhat derecesine veya konularına bakılmaksızın rivayet edenin adı altında bir araya getiren kitap anlamında 'ale'r-rical' tasnif sisteminin bir türüdür."

(İbrahim Hatiboğlu, Müsned DİA, C 32, s. 99-101.)

4.2. Kütüb-i Sitte ve Musannifleri

Hicri 2. (8) asrın ortalarına doğru başlayan tasnif faaliyeti çok hızlı bir şekilde gelişmiş, 3. (9) asırda bütün hadislerin bir araya getirilmesi, hadisle meşgul olanların çoğalması ve büyük muhaddislerin yetişmesiyle zirveye ulaşmıştır. Bütün hadislere ulaşma imkânının ortaya çıktığı bu asırda bazı âlimler hadisler üzerinde ciddi araştırmalar yapmış, bu konuda uzmanlaşmış ve sahih rivayetleri içeren, ayrıca herkes tarafından kabul gören hadis eserleri meydana getirmişlerdir. Bunların en itibar edilenleri sonradan Kütüb-i Sitte (altı temel hadis kitabı) adıyla meşhur olan eserlerdir. Kütüb-i Sitte ve müelliflerini temel özellikleriyle şu şekilde tanıtabiliriz:

Buhârî ve el-Câmiu's-Sahih'i

Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, hicri 194 (810) yılında Buhara'da doğmuştur.

Genç yaştan itibaren ilmî seyahatlere başlamış, Mekke ve Medine başta olmak üzere Bağdat, Basra, Kûfe, Şam ve Mısır gibi önemli ilim merkezlerini dolaşarak devrin en meşhur muhaddisleri ile görüşmüş ve onlardan hadis okumuştur.

Buhârî'nin Semerkant'taki türbesi

Hocalarının sayısı 1000'in üzerinde gösterilmekte, talebe sayısı ise 10.000'lerle ifade edilmektedir. Müslim ve Tirmizî gibi Kütüb-i Sitte müelliflerinin bir kısmı talebeleri arasında yer alır.

256 (870) yılında Semerkand'a bağlı Hartenk'te vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.

Buhârî hadis ilminde eşsiz bir otoritedir. O, sadece sahih hadisleri bir araya getirmeye çalışan ilk kişidir. On altı yılda tamamladığı el-Câmiu's-Sahih'ini devrinin hadis otoritelerinin incelemesine sunmuş ve onların hem takdirini ve hem de onayını almıştır. Eser İslam dünyasında ilim ehli tarafından Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitap kabul edilmiştir.[32]

32 Muhammed Mustafa el-A'zamî, Buhârî, DİA, C 6, s. 368-372.

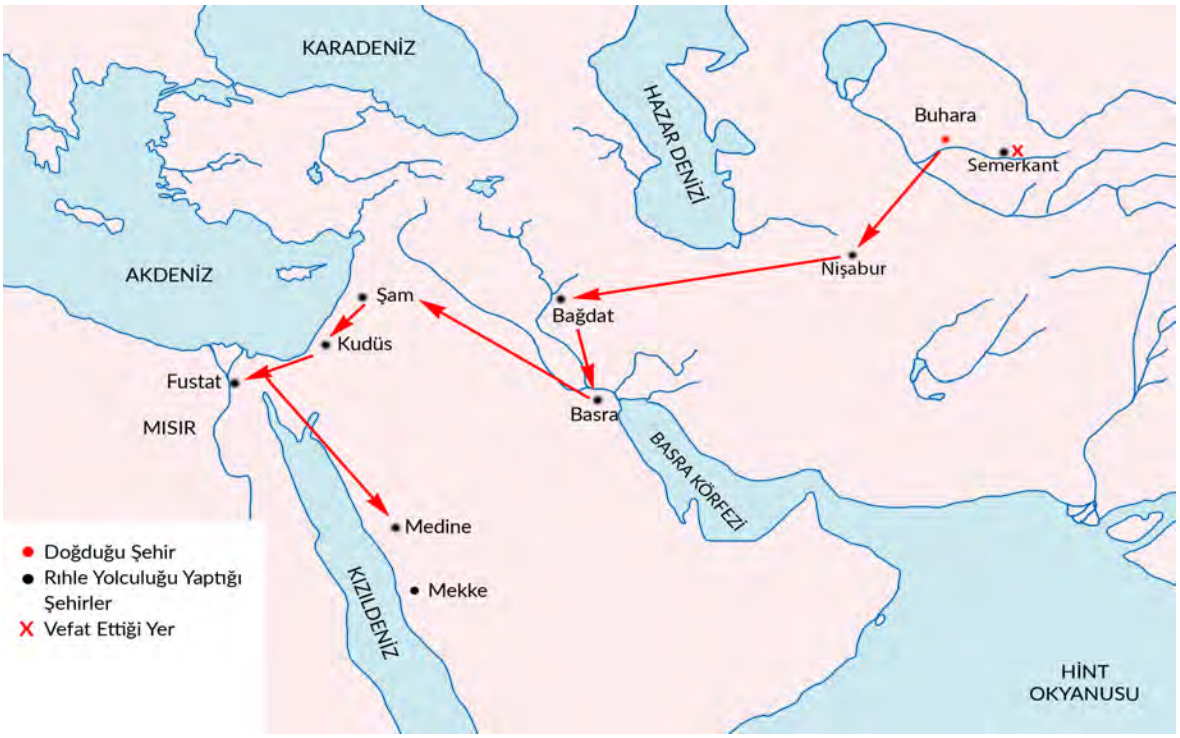

Buhârî'nin ilim yolculukları.

Müslim ve el-Câmiu's-Sahih'i

Hicri 206 (821) yılında Nişabur'da doğan Müslim'in tam adı Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'dir.

On iki yaşından itibaren hadis öğrenmeye başlamış ve Belh, Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Bağdad ve Mısır gibi yerleri dolaşarak meşhur hocalardan istifade etmiştir. Buhârî ve Ahmed b. Hanbel hocaları arasında yer alır.

Hicri 261 (875) yılında memleketi olan Nişabur'da vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.

Müslim, hocası Buhârî gibi sadece sahih hadis toplamak için gayret etmiş bir muhaddistir. On beş yılda tamamladığı es-Sahih'ini devrin bazı ünlü muhaddislerine okumuş, onların da onaylarını ve takdirlerini almıştır.[33]

BİLGİ KUTUSU

Kütüb-i Sitte'nin ilk iki kitabı olan Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri, sadece sahih hadis derlemek maksadıyla kaleme alındıkları ve müellifleri bu konuda çok titiz davrandıkları için Sahihân veya Sahihayn (sadece sahih hadis ihtiva eden iki eser) ismiyle meşhur olmuştur. Aynı şekilde iki müellif Buhârî ve Müslim'e de Şeyhân veya Şeyhayn (iki büyük hadis âlimi) ismi verilmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Hem Sahih-i Buhârî hem de Sahih-i Müslim'de yer alan hadisler Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih metinler kabul edilmiş ve bunlar özel olarak "Müttefekun aleyh" (Buhârî ve Müslim'in üzerinde ittifak ettiği hadis) şeklinde isimlendirilmiştir.

33 Mehmet Yaşar Kandemir, Müslim b. Haccâc, DİA, C 32, s. 93-94.

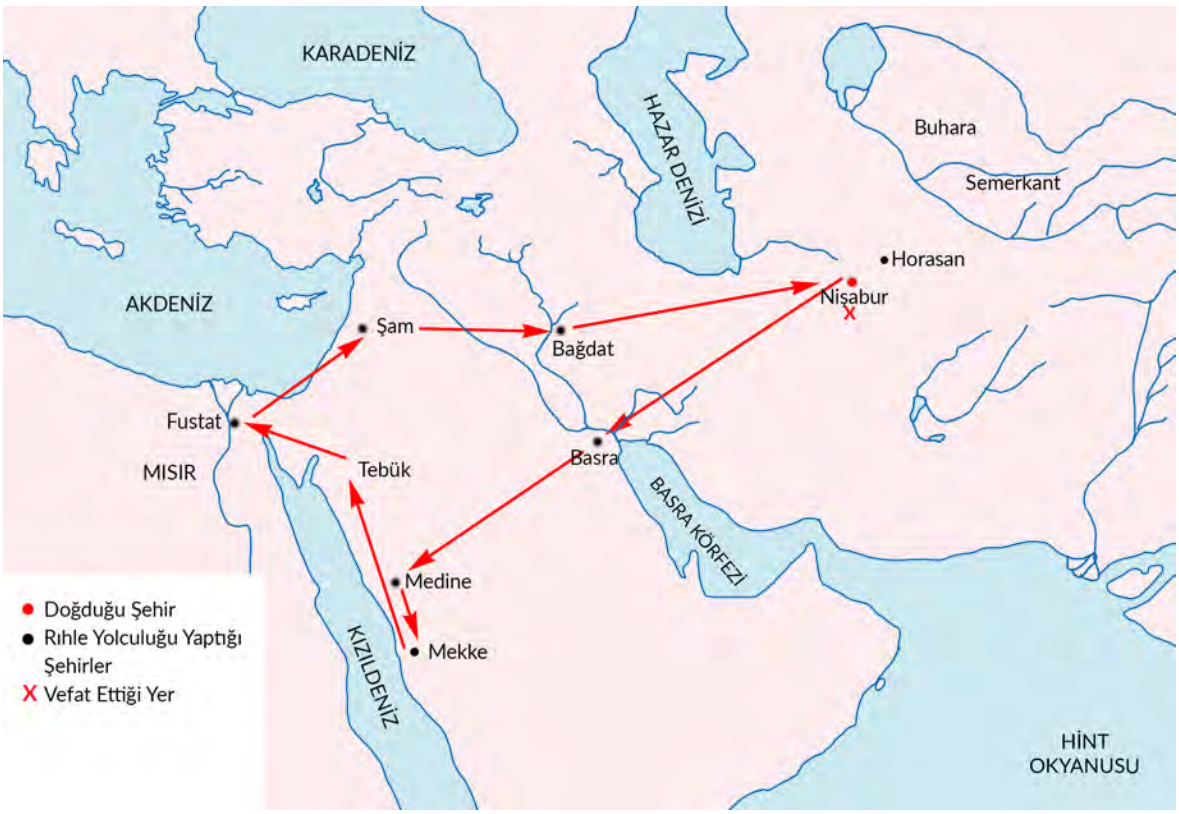

Müslim'in ilim yolculukları.

Tirmizî ve es-Sünen'i

Ebu Îsâ Muhammed b. Îsa et-Tirmizî 209 (824) yılında Orta Asya'da bulunan Tirmiz şehrinde doğmuştur.

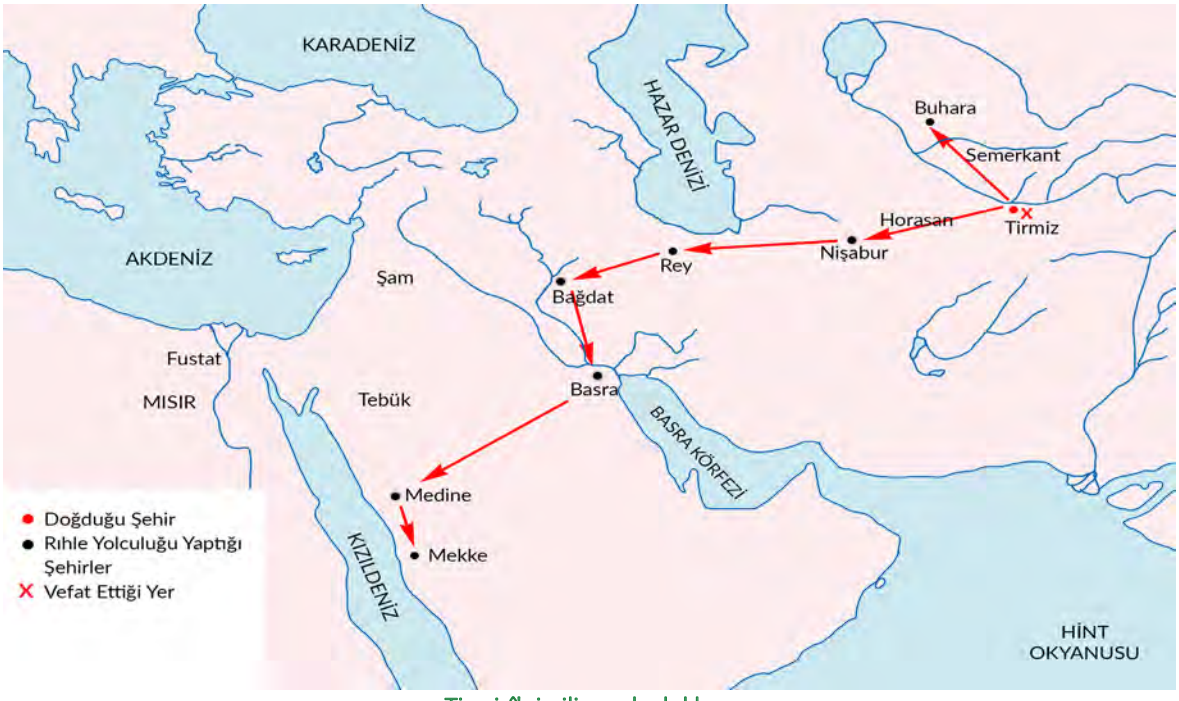

Tirmizî'nin ilim yolculukları.

Memleketinde aldığı ilk eğitiminden sonra Horasan, Irak, Hicaz gibi bölgeleri dolaşmış ve burada görüştüğü âlimlerden hadis okumuştur. Hocaları arasında Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî ve Müslim gibi muhaddisler bulunmaktadır. Pek çok talebe de yetiştirmiş olan Tirmizî, 279 (892) yılında Tirmiz'e bağlı Buğ köyünde vefat etmiştir.

Tirmizî, bazı kimseler tarafından el-Câmi', bazılarınca da es-Sünen olarak isimlendirilen eserini tamamladıktan sonra onu değerlendirmeleri için devrinin önemli bir kısım âlimlerine sunmuş, neticede hem kendisi hem de eseri takdir görmüştür. Tirmizî'nin hadis kabul şartlarını dikkate alan bazı âlimler, eserinin Buhârî ve Müslim'in eserlerinden sonra üçüncü sırada gelmesi gerektiğini belirtmişlerdir.[34]

Ebu Dâvûd ve es-Sünen'i

Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî 202 (817) yılında Sicistan'da doğmuştur.

Genç yaşından itibaren ilmî seyahatlere başlamış ve çoğu Buhârî ve Müslim'in de hocası olan Ali b. Medînî ve Ahmed b. Hanbel gibi ünlü muhaddislerden hadis dinlemiştir. Hadis aldığı hocalarının 300 civarında olduğu belirtilmektedir. Tanınmış talebeleri arasında Tirmizî ve benzeri muhaddisler vardır. 275 (889) yılında Basra'da vefat etmiştir.

Ebu Dâvûd es-Sünen'ini uzun süren ilmî seyahatleri esnasında topladığı hadislerden seçmek suretiyle meydana getirmiştir. Yirmi yılda tamamlanan eser hocası Ahmed b. Hanbel tarafından takdir edilmiştir.[35]

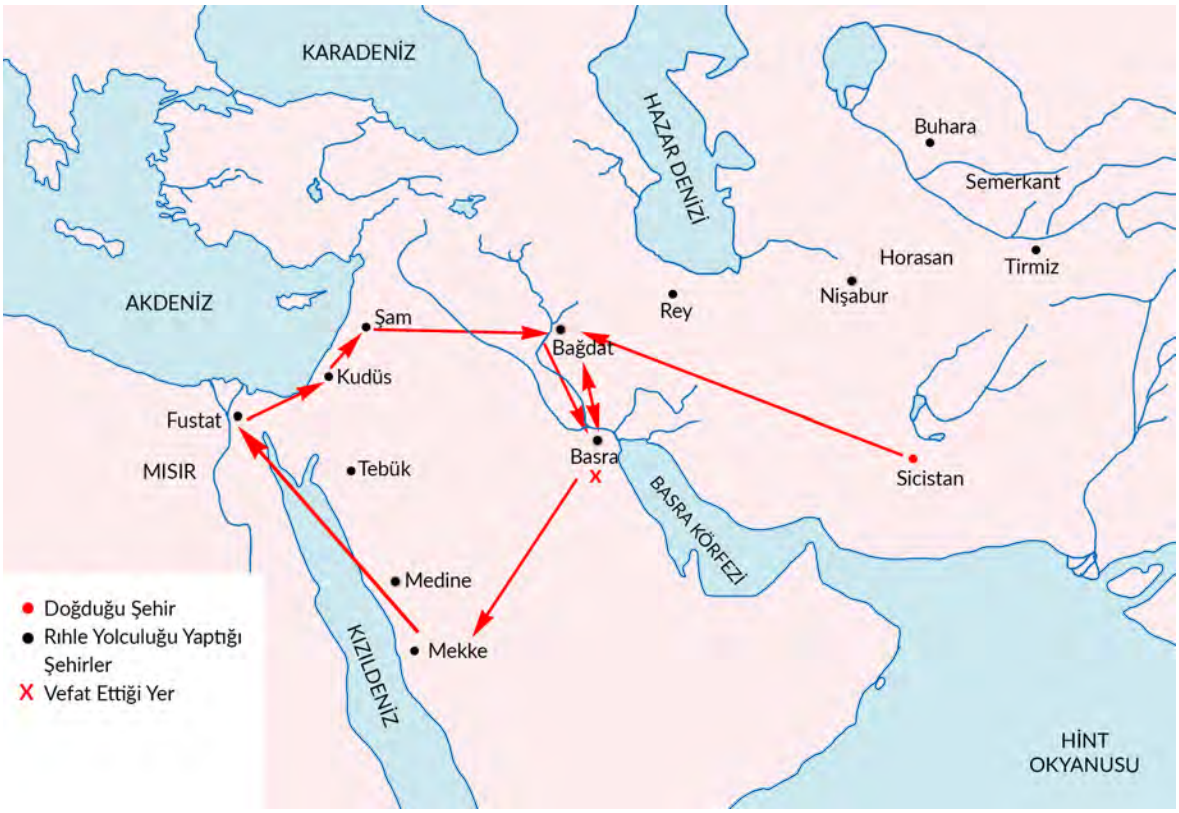

Ebu Dâvûd'un ilim yolculukları.

34 Talat Koçyiğit, Hadis Tarihi, s. 247-249.
35 İsmail Lütfi Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 108

Nesâî ve es-Sünen'i

Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî aslen Horasanlı olup 215 (830) yılında Nesâ'da doğmuştur.

On beş yaşında iken ilim tahsiline başlamış, Hicaz, Irak, Cezîre ve Şam gibi bölgeleri dolaşmış, buralarda birçok ünlü muhaddisten hadis dinlemiş, sonunda Mısır'a yerleşmiştir.

Birçok meşhur talebesi bulunan Nesâî, hicri 303 (915) yılında Filistin'e gelmiş, Remle'de vefat etmiş ve Kudüs'te defnedilmiştir.

Nesâî es-Sünen adlı eserinde, hadis seçiminde oldukça titiz davranmış, hadislerin kabulünde ağır şartlar ileri sürmüştür. Hadislerinin güvenilirliği Sahih-i Müslim hadislerinin düzeyine yakındır.[36]

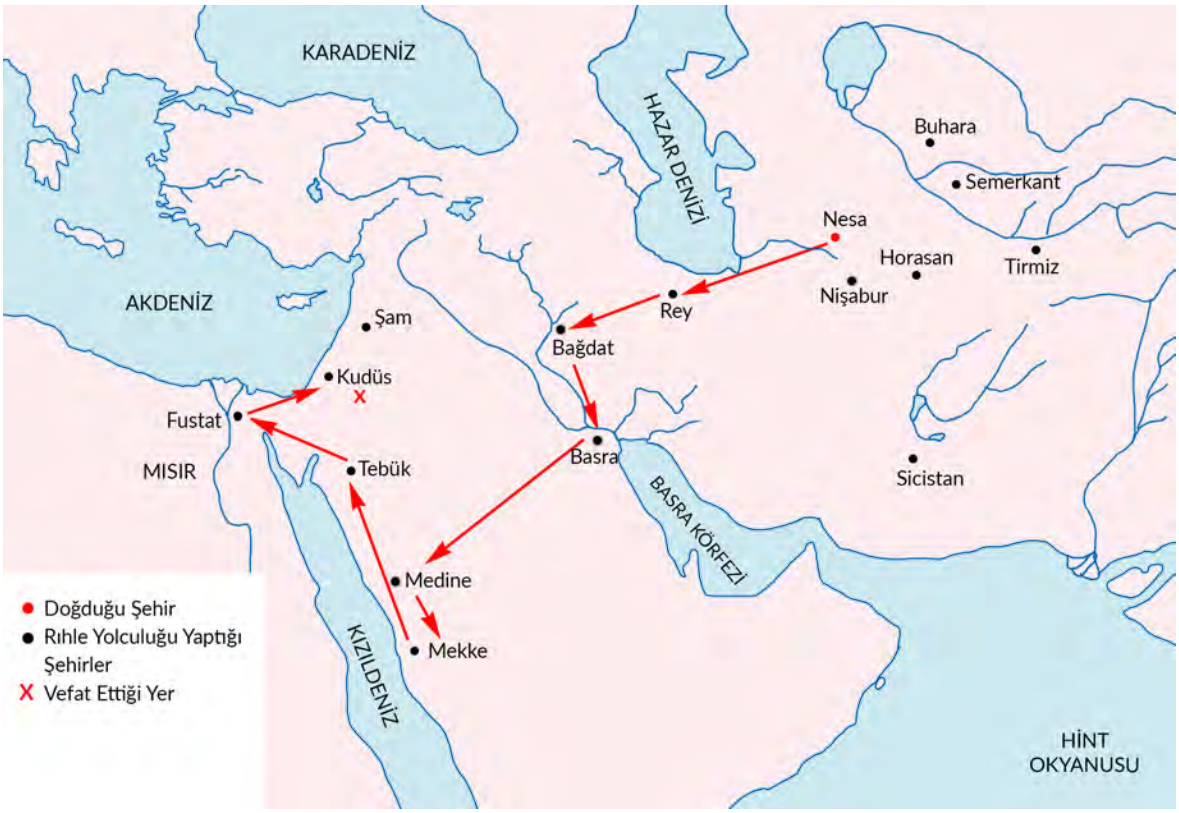

Nesâî'nin ilim yolculukları.

İbn Mâce ve es-Sünen'i

209 (824) yılında Kazvin'de doğan İbn Mâce'nin tam adı Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî'dir.

İbn Mâce, 15-20 yaşlarında iken memleketinde ilimle meşgul olmaya başlamış, Kazvinli âlimlerden hadis dinlemiştir. Daha sonra Kûfe, Basra, Bağdat, Dımaşk, Mekke ve Medine gibi merkezleri dolaşmış ve buralarda karşılaştığı âlimlerden istifade etmiştir. Birçok talebe de yetiştirmiş olan İbn Mâce 273 (887) yılında doğum yeri olan Kazvin'de vefat etmiştir.

36 Mehmet Yaşar Kandemir, Nesâî, DİA, C 32 s. 563-565.

İbn Mâce'nin es-Sünen'i sonraki dönem âlimleri tarafından Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı kabul edilmiş ve bunlar arasında en çok zayıf hadis ihtiva eden kitap olduğu belirtilmiştir. İbn Mâce'nin es-Sünen'i düzgün tertibi, az tekrarı ve kısa hadisleriyle dikkat çeker.[37]

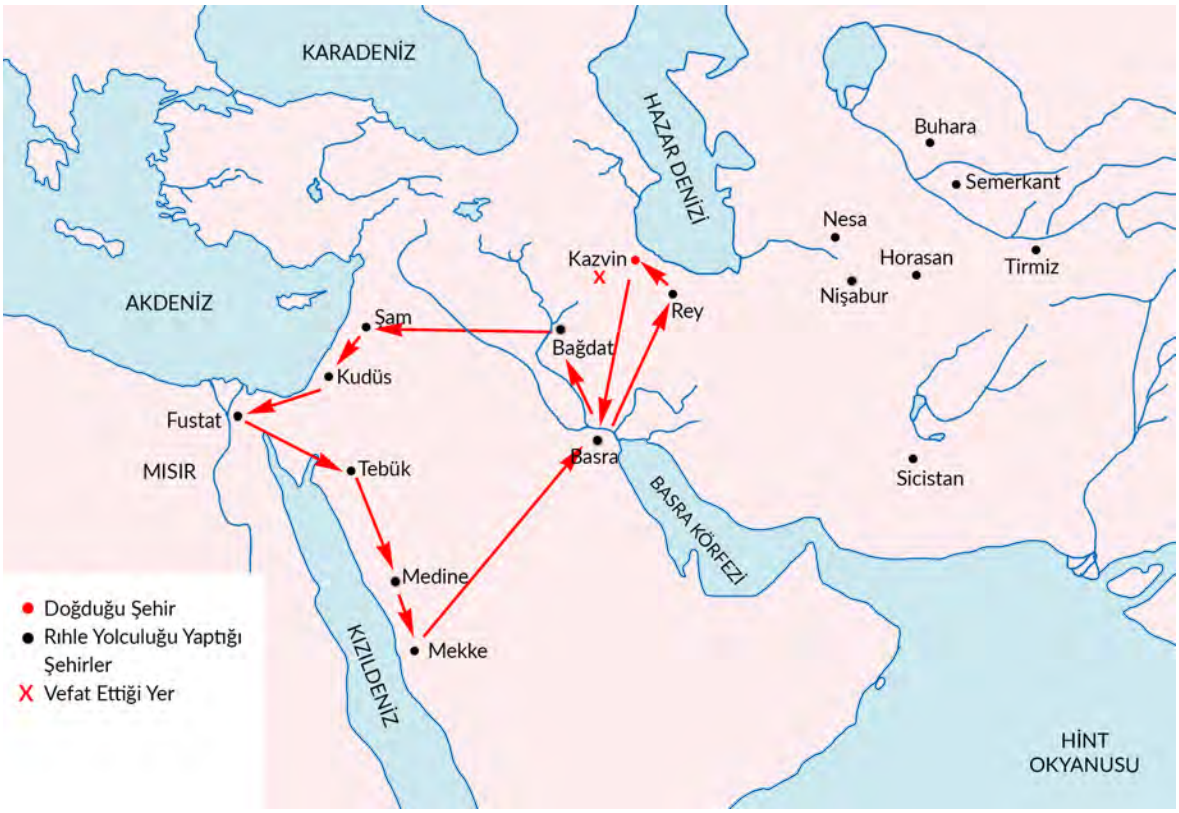

İbn Mâce'nin ilim yolculukları.

Kütüb-i Tis'a: Hicri 3. (9) asırda tasnif edilen ve Kütüb-i Sitte ismiyle meşhur olan altı hadis kitabı daha sonraki âlimler tarafından en güvenilir kitaplar kabul edilmiş ve dini konularda temel kaynak olarak kullanılmıştır. Aynı şöhrete sahip olan ve sıkça kaynak olarak müracaat edilen İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı, Dârimî'nin es-Sünen'i ve Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i için özel bir isimlendirme yapılmamış, ancak günümüzde bunların da Kütüb-i Sitte'ye ilâve edilmesiyle Kütüb-i Tis'a (dokuz temel hadis kitabı) şeklinde bir kavram ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. İlâve edilen üç eser ve müelliflerini de şöylece tanıtmak mümkündür:

BİLİYOR MUSUNUZ?

Kütüb-i Sitte'nin dört süneni ilim ehli tarafından Sünen-i erbaa veya Kütüb-i erbaa (dört sünen kitabı) olarak bilinmektedir.

Mâlik b. Enes ve el-Muvatta'ı

Mâlikî mezhebinin imamı olan Ebu Abdillâh Mâlik b. Enes el-Esbahî, Yemen asıllıdır. Kabul edilen görüşe göre 93 (712) yılında doğmuş ve Medine'de yetişmiştir.

En meşhur hocası İbn Şihâb ez-Zührî'dir. İstifade ettiği hocalarının sayısının 900'e ulaştığı belirtilmektedir.

37 Talat Koçyiğit, Hadis Tarihi, s. 249-250.

İmam Mâlik yirmi yaşından itibaren Medine'de Mescid-i Nebî'de hadis ile fıkıh okutmuş ve fetva vermiş, 1000 civarında kimsenin kendisinden ilim öğrendiği tespit edilmiştir. Ders halkasına katılanlar arasında İmam Ebu Hanîfe ve talebeleri Ebu Yûsuf ile Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî gibi meşhur fakîhler bulunmaktadır.

179 (795) yılında kısa bir rahatsızlıktan sonra Medine'de vefat etmiş ve Cennetülbakî kabristanına defnedilmiştir.

Hadis otoritelerince bu ilmin zirve şahsiyetlerinden biri kabul edilen ve çok hadis ezberlemiş olan İmam Mâlik titizliği sebebiyle az rivayette bulunmuş, seçtiği hadisleri el-Muvatta' isimli eserinde toplamıştır. Bazı âlimler Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı İbn Mâce'nin es-Sünen'i yerine el-Muvatta'ın kabul edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[38]

İmam Malik'in Muvatta isimli eser nüshası.

BİLGİ KUTUSU

Sünenler, ahkâma dair hadislerin fıkıh kitaplarındaki tertibe göre tasnif edildiği eserlerdir. Bu eserlerde Peygamber Efendimizin söz, fiil ve takrirleri yanında ashabın ve tâbiînin fetvaları da yer alır. Hadislerinin büyük bir kısmı sahih olmakla birlikte sünenlerde hasen ve zayıf hadisler de vardır.

Dârimî ve es-Sünen'i

Aslen Semerkantlı olan Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî 181 (797) yılında doğmuştur.

Memleketinde aldığı ilk eğitiminden sonra ilmî seyahatlere çıkmış, Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Horasan gibi bölgeleri dolaşmış ve buralarda karşılaştığı birçok meşhur âlimden hadis dinlemiştir.

Talebeleri arasında Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvûd ve Nesâî gibi otoriteler bulunmaktadır. Zühd esasına dayalı mütevâzi bir hayat yaşayan Dârimî 255 (869) yılında Merv'de vefat etmiştir.

Dârimî'nin es-Sünen'i, tertibinin mükemmel olduğu dikkate alınarak bazı âlimler tarafından Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olmaya uygun görülmüş, ancak rivayetlerinden bir kısmının zayıf olduğu öne sürülerek bu görüş kabul edilmemiştir.[39]

Dârimî'nin Sünen isimli eser nüshası.

38 İsmail Lütfi Çakan, Hadis Edebiyatı, s. 71-74.
39 Abdullah Aydınlı, Dârimî, DİA, C 8, s. 494-495.

Ahmed b. Hanbel ve el-Müsned'i

Ahmed b. Hanbel'in Müsned isimli eser nüshası.

Tam adı Ebu Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî olan Ahmed b. Hanbel, Hanbelî mezhebinin imamıdır.

164 (781) yılında Bağdat'ta doğmuş ve burada büyüyüp yetişmiştir. İlk eğitiminden sonra hadisle meşgul olmaya başlamış, devrin en meşhur muhaddislerinin ders halkalarına katılmıştır. Hocalarının sayısı 280 civarındadır.

Talebeleri arasında Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvûd ve Nesâî bulunmaktadır. Kurduğu ilim meclislerine aynı anda binlerce kimsenin katıldığı belirtilen Ahmed b. Hanbel 241 (855) yılında Bağdat'ta vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.

En önemli eseri olan el-Müsned'i, 1000 civarında sahabiden nakledilen 27.500'den fazla hadis ihtiva etmektedir. Sadece sahih hadis derlemek maksadıyla yazılmadığı için içinde hasen ve zayıf rivayetler de yer almıştır.

Eserde, İslam'a giriş tarihleri esas alınarak önce Aşere-i mübeşşere'nin, sonra Ehl-i beyt, Hâşimoğulları, Mekkeli, Medineli, Kûfeli, Basralı ve Suriyeli sahabilerin, sonunda da hanım sahabilerin naklettikleri hadisler isimlerinin altında sıralanmıştır. el-Müsned bu türün günümüze ulaşan en meşhur eseri olarak bilinmektedir.[40]

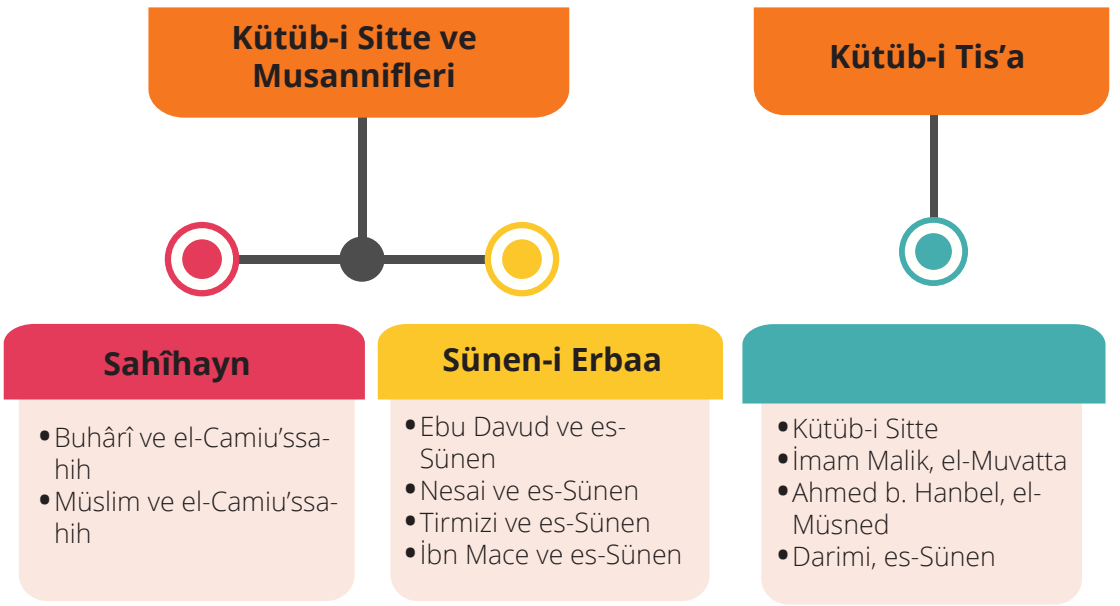

40 Mehmet Yaşar Kandemir, Ahmed b. Hanbel, DİA, C 2, s. 75-80.

5. Tedvin ve Tasnif Sonrası Hadis Çalışmaları

Tedvin ilk üç asırda büyük ölçüde tamamlanmış, tasnif faaliyetleri ise yeni ve farklı bir takım türler meydana getirmek suretiyle hızlı bir şekilde gelişmiş ve devam etmiştir. İlk üç asırda derlenen hadisler ve yazılan eserler, 4. (10) asırdan itibaren bir yandan okunup rivayet edilirken, diğer yandan sened, ravi, rivayet, metin ve içerik açısından incelenmeye başlanmıştır. Bu incelemeler neticesinde çok farklı yeni birtakım çalışmaların ortaya çıktığı bilinmektedir.

Bu çalışmaların önemlilerinden birisi **şerh çalışmalarıdır.** Hadis terimi olarak şerh, "bir hadisin veya bir hadis kitabında yer alan rivayetlerin kelime ve kavramlarını açıklamak, anlaşılması zor yerlerini izah etmek, i'rabını belirtmek, hadisten çıkan hükümlere yer vermek" gibi anlamlarda kullanılır. Geçmişten günümüze Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri başta olmak üzere birçok hadis kitabının çeşitli şerhleri yapılmıştır. Kütüb-i Sitte'nin hepsi Türkçe'ye tercüme edilmiş, bir kısmı ayrıca Türkçe olarak şerh edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini doğru bir şekilde anlamak için tefsirlere müracaat etmek ne kadar önemli ise hadisleri doğru anlamlandırmak için de şerhlere bakmak o derecede önemlidir.

ARAŞTIRALIM

Kütüb-i Sitte'nin Türkçe çevirilerini ve şerhlerini araştırıp bulunuz ve bunlar hakkında elde ettiğiniz bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız

NOT EDELİM

Hadis şerhlerine dair Türkçe iki kaynak eser:

Babanzâde Ahmed Naîm - Kâmil Miras, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, 1-12, Ankara 1972.

Hadislerle İslam (Hadislerin Hadislerle Yorumu), Diyanet İşleri Başkanlığı, 1-7, Ankara 2014.

Kütüb-i Sitte'nin hepsi Türkçe'ye tercüme edilmiş, bir kısmı ayrıca Türkçe olarak şerh edilmiştir.

Sonraki dönemlerde çok yaygınlaşan bir telif türü de **Kırk Hadis** derlemeleridir. Kırk hadisler, Kütüb-i Sitte'den ve diğer hadis kitaplarından bir konuya veya çeşitli konulara dair kırk hadisi bir araya getirmek suretiyle oluşturulmaktadır. Bu türün başlaması ve yaygınlaşmasında, kırk hadis ezberleyene Hz. Peygamberin kıyamet gününde şefâat edeceği anlamında nakledilen bir rivayetin önemli payı vardır. Birçok hadis âlimi böyle bir müjdeye nail olmak için kırk hadis derlemesi yapmıştır. Bu gelenek günümüzde hâlâ devam etmektedir. Sayısız örnekleri bulunan bu türün en meşhur çalışması, Türkçeye de birçok kimse tarafından tercüme edilmiş olan Nevevî'nin el-Erbaûn en-Neveviyye/Kırk Hadis isimli derlemesidir.

Tasnif dönemi ve sonrasında siyasi, sosyal, hukukî ve ahlaki bütün konuları içeren hacimli hadis kitapları yazılmıştır. Bazı âlimler bu kitaplardan özellikle ahlak ve âdâb konularını içeren, günlük hayatında samimi, ihlâslı ve takvâ sahibi bir mümin olarak yaşamak isteyenlere rehber vazifesi gören ve cehennemden koruyup cennete teşvik eden hadisleri seçerek çeşitli kitaplar yazmışlardır. Bu alanda ilk yazılan eserlerden biri İmam Buhârî'nin *"el-Edebü'l-Müfred"* isimli eseridir. Peygamber Efendimizin ve ashabının âdâb ile ilgili söz ve fiillerini toplayan bu kitap, alanının en önemli kaynaklarından biridir. el-Edebü'l-Müfred Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.

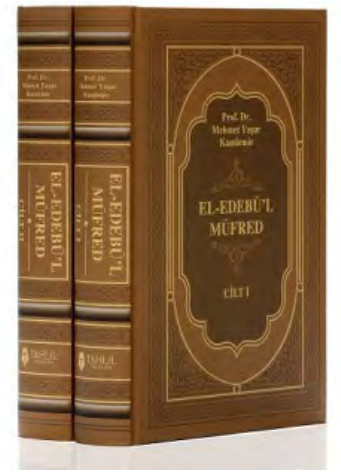

Âdâb konulu hadislerin derlendiği Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred isimli eserin nüshası.

Münzirî'nin (ö. 656/1258) *"et-Tergîb ve't-Terhîb"* isimli eseri de bu konuya dairdir. Eser, Kütüb-i Sitte ve diğer bazı kaynaklardan dinin yapılmasını ve yapılmamasını istediği hususlarla ilgili hadisleri ihtiva etmektedir. Türkçe tercümesi de vardır.

Kütüb-i Sitte'den derlenerek kaleme alınan eserlerin en meşhuru ise Nevevî'nin *"Riyâzü's-Sâlihîn"*idir. Eser İslam âdâb ve ahlakını tespit etmek, günlük hayatında iyi bir Müslüman olarak yaşamak, dünya ve ahiret saâdetini elde etmek isteyenlere rehber olmak maksadıyla yazılmıştır. Riyâzu's-Sâlihîn, İslam dünyasında Müslümanların el kitabı olmuş, bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok okunan kitap olduğu söylenmiştir. Bir kısmı sadece tercüme, bir kısmı ise şerhli olan çeşitli Türkçe neşirleri bulunmaktadır.

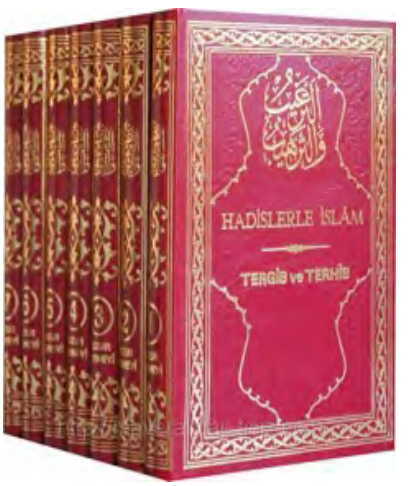

Dinin yapılmasını ve yapılmamasını istediği hadisleri içeren Münzirî'nin et-Tergîb ve't-Terhîb isimli eserin nüshası.

HADİS TARİHİ

Peygamber Efendimiz Döneminde Hadis

* Hz. Peygamberin hadislerini duyup öğrenme
* Müzakere
* Ezberleme
* Peygamberimiz (s.a.v.) izin verdikten sonra yazılması
* Hz. Peygamberin devlet başkanı olarak yazdırması

Sahabe Döneminde Hadis

* Ezberleme
* Sözlü olarak nakletme
* Ezber için yazma

Tâbiîn Döneminde Hadis

* Ezberleme
* Nakletme
* Yazarak kayıt altına alma
* İsnad
* Rihle

Hadislerin Tedvini ve Tasnifi

* **Tedvin:** Hz. Peygamberin vefatından sonra, İslam coğrafyasının dört bir tarafına dağılan sahabilerden hadislerin toplanıp bir araya getirilmesi
* **Tasnif:** Hadislerin ve hadisle ilgili bilgilerin belli bir esasa göre tertip edilmesi

Tedvin ve Tasnif Sonrası Hadis Çalışmaları

* Şerh
* Kırk Hadis
* Konulu Hadis

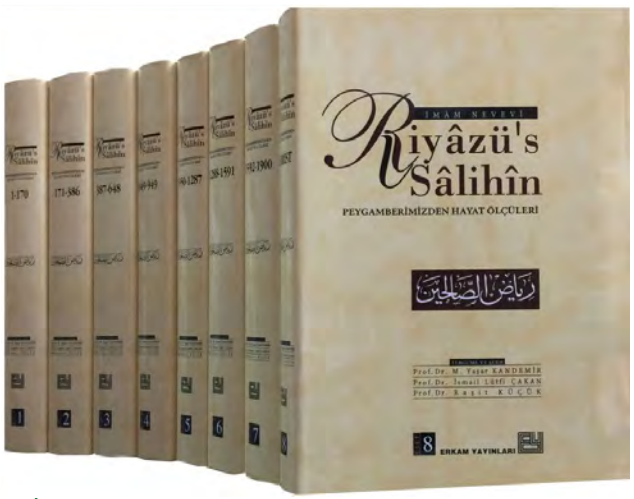

İslam âdâb ve ahlakını hadisler ışığında ortaya koymak için yazılmış olan Nevevî'nin Riyâzu's-sâlihîn isimli eserin nüshası.

6. Ahlak ile İlgili Hadis Metinleri

1

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَـمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ »

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."

(Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 381.)

2

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى اِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى اِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتّٰى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدِّيقًا، وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى اِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى اِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتّٰى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا »

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Doğruluktan ayrılmayınız. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söylemeye ve doğruyu araştırmaya devam ederse Allah Teâlâ nezdinde doğru kabul edilenler arasına yazılır. Yalandan da sakınınız. Çünkü yalan kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeye ve yalan peşinde yürümeye devam ederse Allah Teâlâ katında yalancı olarak yazılır."

(Müslim, Birr ve's-Sıla, 105.)

3

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: :عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ

« كَفٰى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ »

Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kişiye, her duyduğunu başkasına anlatması yalan olarak yeter."

(Müslim, Mukaddime, 5.)

4

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

« اِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ، وَلاَ تَحَسَّسُوا، وَلاَ تَجَسَّسُوا، وَلاَ تَحَاسَدُوا، وَلاَ تَدَابَرُوا، وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللّٰهِ إِخْوَانًا »

Ebu Hüreyre (r.a.) Resul-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Zan ile hareket etmekten sakının. Çünkü zan sözün en yalanıdır. Başkalarının konuştuğunu gizlice dinlemeyin. Gizli şeyleri araştırmayın. Birbirinize haset etmeyin, sırt dönmeyin ve kin beslemeyin. Kardeşçe davranarak Allah'a kul olun."

(Buhârî, Edeb, 57.)

5

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

« اِتَّقُوا الظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Zulüm yapmaktan sakının. Çünkü zulüm kıyamet gününde zalime zifiri karanık olacaktır."

(Müslim, Birr ve's-Sıla, 56.)

6

عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

« مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »

Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir Müslümanın kusurunu görmezden gelirse Allah Teâlâ da kıyamet gününde o kimsenin kusurlarını örter."

(Müslim, Birr ve's-Sıla, 58.)

7

عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« لاَ تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمَهُ اللهُ وَيَبْتَلِيكَ »

Vâsile b. Eska'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kardeşinin başına gelen bir felaketi sevinçle karşılama. Belli olmaz, Allah Teâlâ onu rahmetiyle o felaketten kurtarır da seni o felaketle imtihan ediverir."

(Tirmizî, Kıyâme, 54.)

OKUMA PARÇASI

DOĞRULUKTAN AYRILMAMAK

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِى اِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِى اِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتّٰى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ صِدّيقًا، وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِى إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِى اِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتّٰى يُكْتَبَ عِنْدَ اللهِ كَذَّابًا »

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Nebî şöyle buyurmuştur:

"Doğruluktan ayrılmayınız. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi doğru söylemeye ve doğruyu araştırmaya devam ederse Allah Teâlâ nezdinde doğru kabul edilenler arasına yazılır. Yalandan da sakınınız. Çünkü yalan kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeye ve yalan peşinde yürümeye devam ederse Allah Teâlâ katında yalancı olarak yazılır."

(Buhârî, Edeb, 69; Ayrıca bk. Müslim, Birr ve's-Sıla, 103-105)

HADİSİN SAHABİ RAVİSİ: ABDULLAH B. MES'ÛD

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ilk Müslümanlardan ve ashab-ı kirâmın ilim ve fazilet bakımından önde gelenlerindendir. Künyesi Ebu Abdurrahman'dır. Müslüman olduğu günden itibaren Hz. Peygamberin yanından ayrılmamış ve ona hizmetten zevk almıştır.

Abdullah b. Mes'ûd zayıf, nahif bir kişi idi. Tatlı bir sesi, sevimli bir yüzü vardı. Müslüman olduğunda Müslümanların sayısı çok azdı. Açıktan Kur'an okuyamaz ve Kâbe'de namaz kılamazlardı. Abdullah bu duruma bir son vermek istedi. Bazı Müslümanların karşı çıkmasına aldırış etmeden, müşriklerin ileri gelenlerinin Kâbe çevresinde toplu halde bulundukları bir sırada yüksek sesle Kur'an okumaya başladı. Görmek ve duymak istemedikleri bu hâl karşısında müşrikler Abdullah b. Mes'ûd'u cezalandırmak istediler ve onu İslam'dan dönmeye zorladılar. Ancak o direndi. Kureyş müşrikleri ilk darbeyi bir anlamda Abdullah b. Mes'ûd'dan yediler. Ancak ona da Mekke'de rahat vermediler. O, Medine'ye hicret edip Muâz b. Cebel'in yanına sığındı. Resul-i Ekrem'in hicretinden sonra, Medine'ye yerleşti ve onun yanından hiç ayrılmadı. Bütün harplere beraberinde katıldı. Peygamber Efendimiz onun Kur'an okuyuşunu dinlemekten zevk alırdı.

Abdullah b. Mes'ûd tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde engin bilgisiyle kendisinden sonraki âlimlere hocalık etmiştir. Özellikle Kûfeli âlimler onun rivayet ve görüşleri istikametinde fıkhî görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Peygambere yakınlığı sebebiyle elde ettiği engin hadis bilgisine rağmen, rivayet konusunda oldukça titiz davranırdı. Kendisinden kaynaklara 848 hadis intikal etmiştir.

Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Osman zamanında hicri 32 (652) yılında kadı olarak görev yaptığı Kûfe'den ayrılarak Medine'ye döndü ve kısa bir süre sonra altmış yaşını geçmiş olduğu halde Medine'de vefat etti.

Allah ondan razı olsun.

HADİSİN AÇIKLAMASI

Bu hadis-i şerifte dört önemli tâbir, iki grup halinde birbirlerinin zıddı olarak yer almıştır: Sıdk-kizb, birr-fücûr. Ayrıca bunlara bağlı olarak da sıddîk ile kezzâb aynı şekilde birbirinin karşıtı iki nitelik ve sonuç olarak yer almaktadır.

Sıdk, sözünde ve işinde dürüst olmaktır. Kizb ise, bunun tam aksi davranmaktır.

Birr, bütün hayır ve iyilikleri ihtivâ eder. Fücûr ise kötülüğe meyl ve muhabbet etmek, yoldan çıkmak demek olup her çeşit şer ve fesâdı ifade eder.

Sıddîk, doğruculuğu; kezzâb, yalancılığı âdet edinmiş kişi demektir. Her iki kelime de mübalağa ifade etmektedir.

Dürüstlük, üstün iyilik demek olan Birre götürür. Birr ise, cennet'e uzanan bir çizgidir. Sözünde ve işinde doğru olmaya gayret edenler, Nisa suresi'nin 69. ayetinde belirtildiği üzere, peygamberlikten sonraki en yüksek mertebeye (sıddîkıyet) ereceklerdir:

"Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîklar, şehitler ve salihlerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır."

Doğruluğu âdet edinmenin yolunu yüce Allah Tevbe suresi'nin 119. ayetinde şöyle anlatmaktadır:

"Ey iman edenler! Allah'a karşı saygılı bulunun ve sâdıklarla beraber olun."

Yalan ve yalancılık her türlü kötülüğün başı olan fücûra sebep olacaktır. Fücûr ise cehenneme götürür. Yalancılığı âdet edinenler Allah katında kezzâb diye yazılacaklardır. Bu önemli bir tesbit ve büyük bir uyarıdır. Bu demektir ki sahteciliğin İslam'da yeri yoktur.

Hadisin Müslim'deki rivayetlerinde doğruluğu düstur edinenlerin sıddîk, yalancılığı meslek edinenlerin ise kezzâb diye yazıldığı kaydedilmektedir. Bu kayıt, hadisteki teşvik ve tehdidin, bilerek ve isteyerek doğrunun veya yalanın peşine düşenlere yönelik olduğunu göstermektedir. O halde daima doğruyu aramak, doğru söylemek gerekmekte, yalana ve yalancılığa asla müsâmaha göstermemek lâzım gelmektedir. Zira zararlı alışkanlıklar, bilinçsiz hoşgörüler sonucu oluşurlar.

[Nevevî, Riyâzü's-sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri (Tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir vd.), C. 1, s. 282-283; a.g.e, C. 1, s. 240-241.]

HADİSTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

1. Hadis-i şerifte her hayrın sebebi olan doğruluk teşvik edilmekte, her kötülüğün sebebi olan yalandan uzak kalınması istenmektedir.
2. Mükafat ve ceza, kulun yaptığı iyi ve kötü amellere göre söz konusu olur.
3. Doğrularla beraber olmak insanda "takvâ" duygusunu geliştirir.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Tedvin ve tasnif dönemi sonrası hadis çalışmalarını kısaca tanıtınız.

.....
.....

2. Rıhle faaliyetlerinin hadis tarihi açısından önemini açıklayınız.

.....
.....

3. Hz. Peygamber döneminden günümüze ulaşmış olan yazılı metinleri maddeler hâlinde yazınız.

.....
.....

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Tasnif döneminin günümüze ulaşan en eski eseri hangisidir?

A) Hemmâm b. Münebbih, es-Sahîfe

B) Ma'mer b. Râşid, el-Câmi'

C) İmam Mâlik, el-Muvattâ

D) İmam Muhammed, el-Âsâr

E) Buhârî, el-Câmiu's-Sahih

2. I. Câmi'

II. Sünen

III. Musannef

IV. Müsned

V. Mu'cem

Yukarıda belirtilen hadis edebiyatı türlerinden hangisi/hangileri ravilere göre tasnif edilmiştir?

A) I-II-III

B) III-IV-V

C) IV-V

D) IV

E) III-IV

3. Aşağıdaki eserlerden hangisi Kütüb-i Sitte'ye dahil değildir?

A) Sahih-i Buhârî

B) Sahih-i Müslim

C) Sünen-i Ebu Dâvûd

D) Sünen-i Beyhakî

E) Sünen-i Nesâî

4. Tasnif terimi hangi seçenekte doğru tarif edilmiştir?

A) Hadislerin sahifelere yazılması

B) Muhtelif bölgelere dağılan rivayetlerin tespit edilerek toplanıp bir araya getirilmesi

C) Hadislerin konularına ya da ravilerine göre düzenlenerek yazılması

D) Hadislerin bir araya getirilerek kaybolmasının engellenmesi

E) Hadis öğrenmek için seyahate çıkılması

5. Aşağıdakilerden hangisi tasnif dönemi çalışmalarına örnek gösterilemez?

A) Müsnedler

B) Câmi'ler

C) Sünenler

D) Şerhler

E) Âsârlar

C. Aşağıdaki cümleler doğruysa başına (D), yanlışsa (Y) yazınız.

1. (.....) Bir hadisin sahih kabul edilebilmesi için mutlaka Kütüb-i Sitte'de yer alması gereklidir.

2. (.....) Kütüb-i Sitte en son telif edilen hadis eserleridir, daha sonra hadis eseri yazılmamıştır.

3. (.....) Kütüb-i Sitte, tasnifin altın çağının ürünü sayılan başlıca hadis kaynaklarıdır.

4. (.....) İslam'ın ilk dönemlerinde Peygamberimiz (s.a.v.) hadislerinin yazılmasına izin vermemiştir.

5. (.....) Peygamberimizle birlikte uzun zaman birlikte olan sahabilerden pek çoğu, yanlış aktarabilirim kaygısıyla hiç hadis rivayet etmemiştir.

6. (.....) İmam Malik'in Muvattası, Kütüb-i Sitte içerisinde yer alır.

7. (.....) Buhârî ve Müslim'in cami' türündeki kitapları en sahih iki eser anlamında "sahihayn" olarak bilinir.

D. Peygamberimizin sahabilerinden ve hadis ravisi olan Abdullah b. Mesûd (r.a.) hakkındaki bilgilerinizi gözden geçirerek aşağıdaki boşluğa yazınız.

.....
.....
.....
.....
.....

E. Aşağıdaki soruları cevaplayarak bulmacayı çözünüz.

Yukarıdan aşağıya

2. Altı temel hadis kitabı.

4. Mescid-i Nebevî inşâ edildikten sonra ilimle meşgul olmak isteyenler için ayrılan bir yer.

5. Hadis ilminde, hem hadis çeşitlerinden birini, hemde bir kitap türünü ifade etmek için kullanılan kavram.

6. Peygamberimizin (s.a.v.) hadislerinde iyilik, doğruluk anlamında kullandığı kelime.

8. Sahabeden herhangi biriyle mümin olarak görüşüp ondan ilim alan ve iman üzere ölen kimse.

11. Peygamber Efendimiz devrinde hayatta bulunup ona iman eden, ancak kendisiyle görüşerek sahabi olma şerefine erişemeyen kişi.

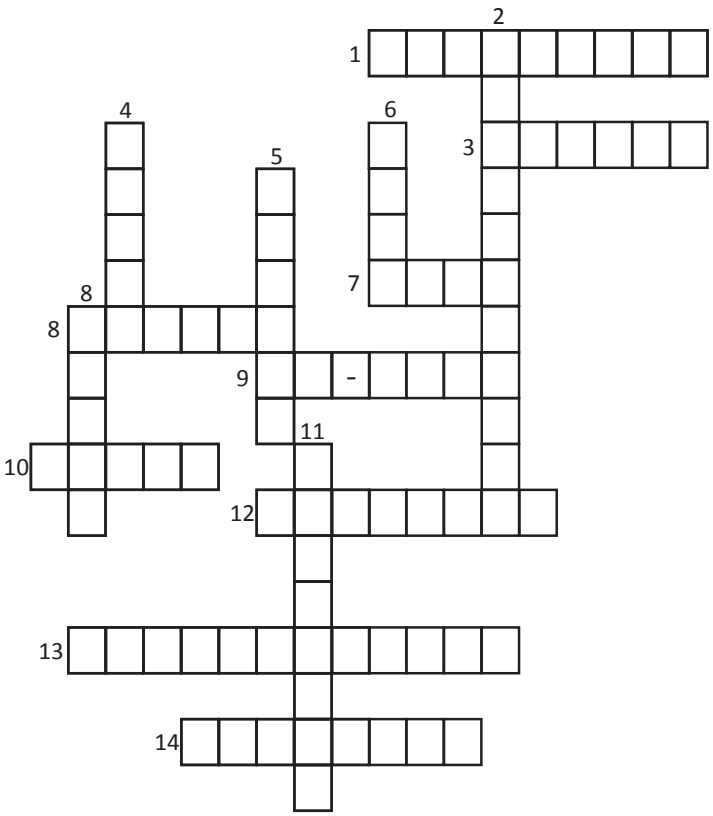

Soldan sağa

1. Kütüb-i Sitte'den ve diğer hadis kitaplarından bir konuya veya çeşitli konulara dair hadisleri bir araya getirmek suretiyle oluşturulan hadisler.

3. Hadisleri ve hadisle ilgili bilgileri belli bir esasa göre tertip etmek.

7. Hadis rivayet eden kimse.

8. Hadis metinlerinin belli bir tasnife tabi tutulmadan yazılıp derlenmesi.

9. Konularına göre yazılan hadis kitaplarına verilen isimlerden biri.

10. Tâbiîn Dönemi'nin hadis ilmi açısından en önemli faaliyetlerinden biridir.

12. Tasnif yoluyla meydana getirilen eserlerdir.

13. Peygamber Efendimizin 11 (632) yılında vefatıyla başlayan ve 110 (728) yılında son sahabinin vefat etmesiyle biten zaman dilimi.

14. Yazılan hadislerin görüşülüp değerlendirilmesi işi.

Kelime-i Tevhid.

La ilahe illallah Muhammedun Resulullah.